

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ, КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Дердюк Б.М.

ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВО-ПСИХІАТРИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У СПРАВАХ НЕОСУДНИХ ТА ОБМЕЖЕНО ОСУДНИХ ОСІБ

УДК 340.6

Психічний стан особи впливає на цілий комплекс кримінально-правових та процесуальних проявів суб'єкта: сам факт злочину, його характер, обставини вчинення.

Осудність, так само як вина та відповідальність, – центральна методологічна категорія права як з погляду її фундаментального теоретичного рішення, так і з погляду практичної цінності та прикладного значення для додержання прав і свобод людини [4, с.17].

Психічний стан особи, яка перебуває під слідством, визначається судово-психіатричною експертизою, яка призначається слідчим після встановлення факту вчинення суспільно небезпечного діяння цією особою.

Відповідно до ст. 76 КПК України, призначення експертизи обов'язкове для визначення психічного стану підозрюваного або обвинуваченого (у даному випадку варто розуміти і “підслідного”) за наявності в справі даних, що викликають сумнів щодо його осудності [8, с.998].

Важливі теоретичні і практичні проблеми призначення судово-психіатричної експертизи досліджені в роботах таких юристів: В.Д.Адаменка, Л.Д. Кокорева, О.І. Галагана, О.О. Хомовського, Ю.П.Яновича та психіатрів: Г.В. Морозової, В.Х. Кандинського, С.С.Корсакова, С.М. Шишкова, Д.Ф. Хритиніна.

Актуальність подальшої теоретичної розробки вчення про призначення судово-психіатричної експертизи у справах неосудних та обмежено осудних осіб обумовлюється тим, що осудність виступає визначальним природним елементом можливості особи бути суб'єктом злочину, винною у його вчиненні й підлягати кримінальній відповідальності за злочинне діяння. Існуючий підхід до визначення осудності та її характеристики лише з огляду на стан особи під час вчинення злочину себе вичерпав і вже не задовольняє потреб практики. Порушена проблема потребує врахування таких індивідуальних особливостей особистості,

як темперамент, спрямованість, характер та ін. Саме тому для встановлення осудності особи призначається судово-психіатрична експертиза.

Судово-психіатрична експертиза може бути призначена відносно особи тільки у випадку, якщо у справі маються докази про факт вчинення цією особою суспільно небезпечного діяння. Постанова про призначення судово-психіатричної експертизи не оголошується особі, щодо якої вона винесена, в тих випадках, коли її психічний стан робить це неможливим (ч. 3 ст. 197 КПК України) [3, с. 501].

Аналіз слідчої практики вказує на наявність фактів як необгрунтованого призначення судово-психіатричних експертиз, так і не призначення їх за наявності для того підстав. Трапляються випадки призначення експертиз у сумнівних ситуаціях за клопотаннями захисників. Необгрунтоване призначення експертиз спричиняє необгрунтовані витрати і тяганину, а нерідко і порушує права людини.

Водночас, не можна визнати обгрунтованими і відмови від призначення експертиз, якщо в справах є дані про одержання відповідними особами травми голови або про визнання їх непридатними до військової служби через хворобу. Для вирішення питання про необхідність призначення судово-психіатричної експертизи доцільно залучати лікарів-психіатрів [8, с.999].

Визначаючи вид примусового заходу медичного характеру, суд має враховувати висновок судово-психіатричної експертизи про характер душевного захворювання і заходи, які треба застосовувати до хворої особи. Однак рекомендації експертів для суду не є обов'язковими, оскільки вони встановлюють тип психіатричної лікарні, виходячи лише з психічного стану хворого, без урахування характеру вчиненого ним діяння, що не належить до їх компетенції [7]. Слід зауважити, що до цього часу в Україні немає національної інструктивно-методичної бази для проведення судово-психіатричної експертизи (СПЕ) та оформлення відповідних документів. Використання з цією метою інструкцій, які діяли у СРСР, слід вважати недоцільним, оскільки вони не відповідають у повному обсязі законодавству України, є застарілими і не враховують певних змін у теорії та практиці судово-психіатричної експертизи [6, с. 25].

Щоб застосувати примусові заходи медичного характеру і щоб ухвала суду була об'єктивною і законною, психічно хворий повинен пройти судово-медичну експертизу, а цей вид експертизи не врегульований законодавством, оскільки відсутній Закон "Про судово-психіатричну експертизу". Також в Україні існує дуже мала кількість кваліфікованих психіатрів, які надавали б кваліфіковану допомогу населенню так, як за

кордоном. Необхідно змінити або внести нові елементи до законодавства, так як воно вже застаріло і не відповідає вимогам нашого часу.

У статті 9 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права зазначено, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути піддано свавільному арешту чи триманню під вартою. Нікого не може бути позбавлено волі інакше, як на підставах і відповідно до такої процедури, що їх встановлено законом [5, с. 256]. Тому провадження щодо осіб, до яких застосовуються примусові заходи медичного характеру, повинно відповідати вимогам сьогоденного часу щодо захисту прав і свобод людини і громадянина України [2, с. 627].

Склавши постанову про призначення експертизи, слідчий повинен вирішити питання про ознайомлення з цією постановою обвинуваченого і його захисника. Стаття 197 КПК дозволяє слідчому не оголошувати обвинуваченому (особі, яка вчинила злочин) постанову про призначення судово-психіатричної експертизи і висновок експертів, якщо психічний стан обвинуваченого робить це неможливим. У цьому разі слідчий повинен скласти протокол і вказати в ньому, чому він вважає це неможливим.

У справах осіб, що вчинили суспільно небезпечні діяння в стані неосудності, участь захисника є обов'язковою (ст. 45 КПК). Захисник допускається до участі в справі з моменту затримання особи чи пред'явлення їй обвинувачення або встановлення факту наявності душевної хвороби в особи, що вчинила суспільно небезпечне діяння, тобто після отримання висновку експерта, що засвідчує факт душевного захворювання цієї особи [2, с.634].

Примусові заходи медичного характеру судами мають застосовуватися лише за наявності у справі обґрунтованого висновку судово-психіатричних експертів про неосудність особи і потреби її в цих заходах. Потрібно також звернути увагу судів на необхідність пред'явлення вимогливості до висновку судово-психіатричних експертів з тим, щоб він був науково обґрунтованим, конкретним, повним і мотивованим. Коли експертиза неповна чи недостатньо зрозуміла або виникає необхідність поставити експерту додаткові питання, суд повинен викликати в судові засідання експерта-психіатра, а за умов, вказаних в ч.6 ст.75 КПК України, призначити повторну судово-психіатричну експертизу [7].

При розслідуванні тяжких злочинів проти особи, у разі сумніву щодо психічного здоров'я обвинувачених слідчий або суд призначають психіатричну експертизу. Однією з підстав для сумніву щодо психічної

повноцінності обвинуваченого найчастіше може бути відсутність зрозумілих приводів та мотивів злочину, а також особлива жорстокість його вчинення. Існує думка, що при скоєнні вбивства проведення психіатричної експертизи є обов'язковим з того міркування, що характер вбивства і пов'язані з його вчиненням дії злочинця часто виходять за межі звичайних уявлень про психічно нормальну людину.

В ряді випадків психічний розлад, який виник після притягнення до відповідальності і виявлений при судово-психіатричній експертизі, заважає достовірній оцінці психічного стану обвинуваченого в період скоєння суспільно-небезпечної дії. Висновок про осудність при цьому винести важко. Як правило, це спостерігається при атипових реактивних психозах, рідше при декомпенсаціях психопатії і суттєвих враженнях головного мозку. Для рішення експертних питань необхідно тривале спостереження і лікування. Після виходу підекспертного з хворобливого стану судово-психіатрична експертиза може встановити характер психічного розладу і осудність [1, с 32].

Експерти нерідко виносять висновок про необхідність направлення хворого психічним розладом обвинуваченого на лікування до виходу з хворобливого стану з наступним проведенням експертизи.

Враховуючи те, що існує тенденція збільшення тяжких злочинів та збільшення кількості осіб, які вчиняють дані злочини, потрібно зосередити особливу увагу на наявності фактів як необгрунтованого призначення судово-психіатричної експертизи, так і не призначення її за наявності для того підстав. Як зазначає В.М. Тертишник, доцільно залучати лікарів-психіатрів для вирішення питання про необхідність призначення судово-психіатричної експертизи, оскільки необгрунтоване призначення експертизи спричиняє необгрунтовані витрати і тяганину, а нерідко і порушує права людини.

Саме тому, в сучасних умовах розбудови правової держави, де людина, її життя, здоров'я, честь та гідність визнаються найвищою соціальною цінністю, а врахування особливостей її психічного стану на окремих стадіях кримінального процесу є одним із пріоритетних завдань при підготовці проекту нового Кримінально-процесуального кодексу України, потрібно особливо виважено підходити до призначення судово-психіатричних експертиз.

1. Дмитриев А.С., Клименко Т.В. Судебная психиатрия: Учебное пособие. – М., 1996. – 32 с.
2. Коваленко Є.Г., Маляренко В.Т. Кримінальний процес України. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 687 с.
3. Король В.В. Кримінальний процес України. – Івано-Франківськ.: 2007.–595 с.

4. Михеев Р.И. Уголовное право и психиатрия. – Владивосток: 1988. – 416 с.
5. Молдован В.В., Молдован А.В. Порівняльне кримінально-процесуальне право. – К., 1999. – 259 с.
6. Первомайський В.Б., Лейко В.Р., Цубера А.І., Кригіна Л.О., Шурдук В.І. Складання акту судово-психіатричної експертизи: Методичні рекомендації. – К., 1995. – 25 с.
7. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 19 березня 1982 р. №2 Бюлетень законодавства і юридичної практики України №1, К.: Юрінком, 1995. – с.268.
8. Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України. – К.: А.С.К., 2003. – 1119 с.

Derdyuk V.M.

Prescription of legal-psychiatrically Examination in the Cases of Irresponsible and Partly irresponsible People

The scientific study is devoted to the problem of well-founded prescription of legal-psychiatrically examination in the cases of irresponsible and partly irresponsible people.

The author points out the admissibility of neither unsubstantial appointment of legal-psychiatrically examinations nor non-prescription of them when there are some grounds for this decision. The author states about the expediency of the involvement of psychiatrists in solving of this problem.

Key words: mental sanity, mental insanity, legal-psychiatrically examination, criminal proceeding.